

Een Duitse zomer

Rolf Bos

Een Duitse zomer

De Olympische Spelen van 1972

ALFABET UITGEVERS

2022

© Rolf Bos
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagbeeld Keystone Press / Alamy Stock Photo
Auteursfoto Peter Arno Broer
Typografie binnenwerk CeevanWee, Amsterdam

ISBN 978 90 213 4066 1
NUR 320

alfabetuitgevers.nl

Alfabet Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

VOORAF De mooiste Spelen die ooit kapotgemaakt werden 7

Proloog 21

1 Afscheid en begin 29

2 Een tomatenplant 45

3 Een sprong in het duister 55

4 De olympische Zonnekoning 70

5 De prijsbreker en zijn paard 81

6 Een fata morgana wordt werkelijkheid 95

7 Een lange wandeling in de ijle lucht 105

8 De geboorte van de Rode Prins 118

9 Een man met veel eigenschappen 128

10 Lopen en denken 141

11 Een koffer vol damesondergoed 148

12 Meer Hans en Grietje dan Hitler en Göring 160

13 Een schoenenvertegenwoordiger met een gebalde vuist 173

14 Een olympische voetnoot 180

15 De mus uit Minsk 188

16 Jimi Hendrix over de horden 197

17 De zoon van Tarzan 206

18 Het plakboek 216

19 De zwarte medaille 225

20 Een politiek *Trauerfest* 286

21 Kaddisj op een landingsbaan 298

22 Een gouden medaille voor alle Palestijnen 305

- 23 Koude en andere oorlogen 312
- 24 Alice in een pornografisch Wonderland 342
- 25 De begrafenis van de doden is voorbij 353
- 26 De geboorte 363
- 27 Leeglopen in de duinen 372
- 28 Thank you, Avery Brandage! 380
- 29 Naspel, of hoe het verderging 389

Verantwoording 425

Bibliografie 427

VOORAF

De mooiste Spelen die ooit kapotgemaakt werden

Serieuze sport heeft niets te maken met fair play. Het is verboden met haat, jaloezie, opschepperij, veronachtzaming van alle regels en sadistisch plezier om getuige te zijn van geweld: met andere woorden, het is oorlog minus de schietpartij.

– George Orwell, ‘The Sporting Spirit’, 1945

Deze Olympische Spelen zullen gekenmerkt worden door vreugde, Heiterkeit, niet door Duitse discipline en militaire bewaking. De Olympische Spelen in München zullen het Duitse uit de geschiedenis weggummen. De twaalf jaren onder Hitler worden weggewassen.

– Per Olov Enquist, 1972

De sportresultaten van de Spelen in 1972 vervagen, de verhalen worden minder gedetailleerd. Alleen de beelden van die bivakmutsen op dat balkon, de afschuw, die laten me niet los.

– Theo Reitsma, 2019

Connollystrasse, München, augustus 2002

In de zomer van 2002 stond ik met oud-atleten Jos Hermens en Bram Wassenaar in de Connollystrasse in München. Op de plek waar dertig jaar eerder het atletendorp van de twintigste Olympische Spelen gevestigd was. We stonden voor nummer 31, precies

voor de deur waar in de vroege ochtend van 5 september 1972 een groep Palestijnse terroristen twee appartementen van Israëli-sche sporters binnendrong. Het zou de zwartste dag uit de olym-pische geschiedenis worden. Slechts een paar uur later, na een uiterst klungelige bevrijdingsactie door de Duitsers op een nabij-gelegen vliegveld, waren elf Israëliërs en een Duitse politiemann dood. Ook vijf Palestijnen lieten het leven.

Hermens en Wassenaar waren op die zonovergoten maar o zo grauwe septemberdag in 1972 twintigers. Als atleten verbleven ze elders in het Dorp en bereidden ze zich voor op hun eerste wedstrijden. De debutanten verheugden zich erg op hun ‘eerste’ Spelen. Hermens – lang haar, links georiënteerd, ziekenfondsbril-letje, tweeëntwintig jaar nog maar – dacht heel misschien kans te maken op een finaleplaats. Hij kwalificeerde zich al vroeg, in Oost-Berlijn, voor de 5000 meter. ‘Het waren mijn eerste Spelen. Toentertijd deed je aan je eerste Spelen mee om ervaring op te doen. Tijdens je tweede hoopte je op de finale, bij de derde Spelen zou je voor de medailles gaan. Om de top te bereiken had je die acht jaar nodig. Maar ik hoopte er ook stilletjes op dat ik die theorie geweld aan kon doen door in München als debutant met- een al naar een finaleplaats te lopen. Ik had hard getraind, veel kilometers gemaakt.’

Wassenaar had minder hoge verwachtingen. Hij kwakkelde nog wat met de naweeën van een blessure. De atleet zou op 7 september de 1500 meter lopen: ‘Ik had een moeizaam seizoen gehad. Ik had me, samen met Haico Scharn, pas drie weken voor de Spelen gekwalificeerd. Het doel was om mee te doen. Ik maak- te me geen illusies over medailles.’

We stonden voor het raam van het appartement waar de gijze- lingsactie begon, in een straat die genoemd was naar een Ameri- kaanse hink-stap-springer bij de Spelen van 1896, James B. Con- nolly. Het was typische stapelbouw uit de jaren zeventig: veel zichtbaar beton, oplopend met rijtjes balkons, afwisselend hoog en laag gebouwd. Niet bepaald een mooi complex, eerder fanta- sieloos. De Nederlandse schrijver Michel van der Plas had het destijds in zijn München-dagboek over ‘kleurloze mensensilo’s’,

‘betonnen slingergangen en doolhoven, grauwe nuttigheid’. John le Carré schreef een paar jaar later vilein in *The Little Drummer Girl*: ‘Het Dorp is helemaal geen dorp natuurlijk, maar een aan zijn lot overgelaten, half uit elkaar vallend fort van grijs beton dat meer aan een Israëliische nederzetting doet denken dan enig ander bouwsel in Beieren.’

Achter een venster brandde een waxinelichtje. Ernaast hing een plakkaat waarop stond vermeld dat op deze plek op 5 september 1972 terroristen Israëliische sporters in gijzeling hadden genomen. Jos Hermens keek door het venster en zei: ‘Dat hier nog mensen kunnen wonen!’

De twee voormalige atleten zwegen. Na een tijdje zei Hermens: ‘Ik herken niet veel meer. Zaten we nou daar in die flat, Bram?’ Wassenaar: ‘Volgens mij zaten we een stukje verderop, Jos.’ Ze keken zwijgend naar het balkon waarop dertig jaar eerder gemaskerde terroristen hadden gestaan. Wassenaar: ‘Dat beeld ken ik alleen maar van die beroemde foto’s.’

De dag na de aanval en de mislukte bevrijdingsactie van de Duitsers verkeerde Hermens ‘in shock’. Zijn wereld was ingestort. ‘Hoe kán dit, dacht ik. Voor mij was het meteen voorbij. Leuk die Spelen, maar voor mij hoefde het niet meer. Zo’n daad was wel het laatste waar je rekening mee hield.’

Wassenaar: ‘Je gaat slapen met het idee van: morgen lekker een laatste traininkje voor de wedstrijd van overmorgen. En je wordt wakker en het is oorlog. Mijn ideaalbeeld van de Spelen was helemaal kapot.’

Een dag later gingen ze nog wel naar de rouwdienst in het grote Olympisch Stadion, in de veronderstelling dat het over en uit, voorbij, *Schluss*, met de Spelen zou zijn. Maar tijdens die dienst sprak IOC-president Avery Brundage zijn beruchte woorden: ‘The Games must go on.’ Met een dagje vertraging zou het gehele olympische programma gewoon worden afgewerkt.

Hermens: ‘Toen Brundage die misselijkmakende woorden sprak, hoorde je atleten en coaches om je heen verbijsterd reageren. Maar toch gingen de meesten na die pauze weer aan de slag. Ik was de enige van de 5000 meter die naar huis ging. Ik was te-

leurgesteld in collega-atleten, mannen als Lasse Virén, Steve Prefontaine en Emiel Puttemans. Ik dacht dat het soulmates waren, maar ze toonden geen enkele solidariteit. Daar kon ik toen met m'n pet niet bij. Prefontaine klaagde alleen maar dat de atleten die eerder de 10.000 meter hadden gelopen nu een extra rustdag zouden hebben voor de 5000 meter. Later begreep ik ze wel. Ze hadden vier jaar hard getraind voor dit moment. Ze zaten in een tunnel.'

Hermens vloog, samen met nog een aantal Nederlandse sporters, onder wie Wassenaar, een dag later terug naar huis. Hij verstopte zich met zijn vriendin voor de media in een huisje in Bergen aan Zee, sloot zich af voor het sportspektakel in Beieren, ging verdwaasd hardlopen in de duinen. Hij gaf één – spraakmakend – interview aan weekblad *Vrij Nederland*, aan Frits Barend en Henk van Dorp, onder de kop 'De verbroedering op de Spelen is een grote leugen', met uitspraken als: 'Voor mij staat vast dat ik nooit meer aan de Olympische Spelen meedoe', en: 'De pers is ook schuldig aan het ophemelen van de Spelen.'

Hier sprak duidelijk een ontgoochelde jongeman.

Van de duizenden in München aanwezige topsporters vlogen ook leden van het Noorse handbalteam voortijdig naar huis. Enkele Arabische landen gaven er eveneens de brui aan.

De meeste sporters bleven echter.

Dat de Israëliërs die de aanslag overleefden een dag later samen met tien lijkkasten – het elfde slachtoffer werd begraven in de Verenigde Staten – in het vliegtuig terugkeerden naar hun vaderland zal niemand verbazen. Al vertelde een overlevende Israëliëse sporter, snelwandelaar Shaul Ladany, me vele jaren later dat hij het met die voortijdige aftocht niet eens was. 'Het was op bevel van premier Golda Meir. We móesten terug. Een slechte keuze. Zo gaven we toe aan de terroristen. Het verlaten van de Olympische Spelen was een nieuwe overwinning voor hen.' Zijn harde conclusie: 'Geen sportvrouw, Golda.'

Ook een andere Israëliër die het drama overleefde, schermer Dan Alon, was het niet met Golda Meir eens: 'Niemand zou zich ooit bij terreur moeten neerleggen (...) We hadden het op prijs ge-

steld als we tijdens de sluitingsceremonie de Israëlische vlag, compleet met een zwarte band, door het stadion hadden mogen dragen...?’

Ladany is een overlever pur sang. Als Joods jochie uit Belgrado overleefde hij het concentratiekamp Bergen-Belsen. ‘München’ was niet zijn eerste olympische optreden – twee dagen voor de aanslag werd hij negentiende op zijn afstand, de 50 kilometer snelwandelen. Ook in 1968 in Mexico was hij er al bij. Hij werkte destijds als wetenschapper in de Verenigde Staten en trainde in een op hoogte gelegen trainingskamp nabij Lake Tahoe in Californië met de zwarte atleten die de vuist zouden ballen op het olympisch podium in Mexico-Stad. Als Jood voelde hij zich betrokken bij de strijd van de zwarte sporters. Hij was bij sommige atletiekverenigingen in het land net als zijn zwarte vrienden als Jood niet welkom als lid.

Bij een van de verenigingen zat Avery Brundage, de man van de beruchte woorden in het stadion in München, in het bestuur. De bouwmaatschappij uit Chicago is zonder twijfel de interessantste sportbestuurder van de twintigste eeuw. Als atleet actief in Stockholm in 1912 was hij later delegatieleider van de Amerikaanse ploeg tijdens de nazi-Spelen van Berlijn in 1936 – eigenhandig wist hij een boycot te voorkomen. Van 1952 tot 1972 was hij de almachtige president van ‘zijn’ IOC, waar hij er dictatoriaal op toezag dat de amateurstatus van de deelnemende sporters gewaarborgd bleef.

Avery Brundage was in 1972, na de revolutionaire jaren zestig, al een dinosauriër binnen de internationale sportwereld. De olympische houwdegen zei ooit: ‘Je weet dat de oude Grieken hun vrouwen ver weg hielden van het olympisch evenement. Vrouwen werden zelfs niet tot de tribunes toegelaten. Ik weet nog niet of ze daar wel zo fout mee zaten.’ Ook van de dagelijkse, banale politiek, die van buiten de stadions, moest hij niets hebben. Brundage – natuurlijk wel een overtuigd anticommunist – trok bijvoorbeeld fel van leer tegen landen die de Sovjet-Unie, als straf vanwege de inval in Hongarije (1956), wilden uitsluiten. ‘Als we elk land dat oorlog voert hiervoor straffen, dan kunnen

we beter helemaal ophouden,’ zei de oude Amerikaan ooit. Dat de racistische landen Zuid-Afrika en Rhodesië eind jaren zestig en begin jaren zeventig door een meerderheid van de leden van het IOC buiten de deur werden gezet, ervoer hij dan ook als een grote nederlaag.

The New York Times noteerde bij zijn afscheid op de voorlaatste dag van de Spelen van 1972: ‘Ze noemden hem Slavery Brundage (...) Als de belangrijkste apostel van absolute zuiverheid in amateursporten verzamelde Avery Brundage onvriendelijke kritieken zoals een gloeilamp motten aantrekt: pompeus, schijnheilig, stompzinig, archaisch, onbuigzaam, autocratisch, een tiran, een eikel en een anachronisme.’

De Amerikaanse sportjournalist Robert Lipsyte zou Brundage later karakteriseren als de ‘donderende oudtestamentische profeet van het olympisme, de seculiere religie die geloofde in amateurisme, sporten om het sporten alleen, in sport als voorbereiding op het echte leven’. Lipsyte hanteerde in 2002 bij het schrijven van deze woorden een scherpe pen. Brundage was in zijn ogen ‘een stijve, fascistische, zelfingenomen klootzak’. De journalist noemde hem daarnaast ook ‘een sterke, pragmatische, gepassioneerde, visionaire politicus’. ‘Hij bad voor het altaar van het olympisme en hij zou iedereen opofferen – zoals de meeste kerkvorsten – voor het welzijn van de instelling waarvan hij beweerde dat het “de enige plaats in deze onrustige wereld was die vrij was van politiek, religie en raciale vooroordelen”.’ In zijn memoires, *An Accidental Sportswriter*, schrijft Lipsyte: ‘After a couple of interviews, I came to despise that arrogant sleaze, even before I knew about his Nazi connections...’

Willi Daume, een trouwe vriend, een zelf niet geheel smetvrije man die tussen de jaren dertig en zeventig van de vorige eeuw nadrukkelijk een stempel drukte op de (West-)Duitse sportwereld, zei later over Brundage: ‘Er zijn mensen die zeggen dat hij een nazipartij in de Verenigde Staten had willen oprichten, in de jaren dertig. Ik bezocht hem in die tijd. Toen ik bij hem was, was er een klopp op de deur. Daar stond een Amerikaanse ss’er, in vol ornaat, hij was aan het collecteren. Brundage verzamelde ook antisemi-

tische kranten van over de gehele wereld.’

De scène zou zo passen in *Het complot tegen Amerika* uit 2004, de dystopische roman vol ‘alternatieve geschiedenis’ van Philip Roth.

Brundage, later: ‘Ik ben kapitalist, communist, socialist, fascist en nog veel meer dingen genoemd die niet af te drukken zijn. Aardiger mensen hebben me de laatste nog levende amateur genoemd, en daar ben ik trots op. De verdediging van een ideaal is belangrijker dan populariteit.’ Zijn hele leven zou hij blijven strijden tegen profsport. ‘Oude vechtjas Brundage wil Olympische Spelen *ontsmetten* van prof-invloeden,’ schreef Herman Kuiphof in 1962 al in *De Sportkroniek*.

Brundage noemde zichzelf een ouderwetse Republikein, ‘een 110 procent Amerikaan’, die sinds de presidenten Herbert Hoover (1929-1933) en Calvin Coolidge (1923-1929) niet meer tevreden was met de politieke leiding in zijn vaderland. Hij was ook een fanatieke isolationist. Hij vond tot op hoge leeftijd dat de vs zich afzijdig hadden moeten houden van de beide wereldoorlogen. Oorlogen die volgens hem nutteloos waren, zoals John Hoberman in zijn boek *The Olympic Crisis* noteert.

Na zijn dood in 1975 werd publiekelijk bekend dat deze ‘paus van de sportwereld’, die van zijn sporters op een obsessieve wijze rechtlijnigheid, discipline en puurheid eiste, de man ook die eigenhandig Joden én vrouwen het lidmaatschap van ‘zijn’ IOC onthield, een stormachtig privéleven had geleid. De in 1927 met een klassiek geschoolde zangeres getrouwde Avery was een rokenjager pur sang, met in Californië een heuse schaduwfamilie – een Finse schoonheid met twee zonen, die geboren werden in de jaren dat hij tot IOC-president werd gekozen. Daarnaast hield hij er talloze minnaressen op na – vaak tegelijkertijd. Na de Spelen van München – hij was al dik in de tachtig – trouwde hij met een Duitse prinses die de dertig nauwelijks gepasseerd was. (Ver na zijn dood draaide op de Amerikaanse televisie een miniserie over deze aspecten van Brundage’ leven, met de veelzeggende titel *King of the Olympics: The Lives and Loves of Avery Brundage*. De Finse minnares werd gespeeld door Renée Soutendijk.)

‘München’ is een kleine vijftig jaar later teruggebracht tot een paar – iconische – korrelige beelden van gemaskerde terroristen op een balkon. Net zoals de vuisten van Tommie Smith en John Carlos nu het beeld van ‘Mexico 1968’ bepalen – jammer voor Bob Beamon, maar het is niet anders.

Afgezien van de bloedige aanslag waren er nog andere, kleinere schandalen tijdens de twintigste Spelen. Pakistaanse hockeyers die kwaad waren om een verloren finale, gedoe om de juiste polsstok bij het polsstokhoogspringen, en een nu vergeten dopinggeval van een onschuldige Nederlandse wielrenner. ‘Illegale’ demonstrerende Ierse wielrenners verstoorden de wegwedstrijd, waar de Nederlander Hennie Kuiper goud won. Want 1972 is behalve het jaar van de aanslag op de Spelen, de reis van Nixon naar communistisch China en de zich almaar voortslepende Vietnamoorlog, ook het jaar van de bloedige *Troubles* in Noord-Ierland.

Veel reuring veroorzaakte ook het gedrag van twee ‘Amerikaanse negers’, zoals ze destijds nog genoemd werden in de pers. Atleten Vince Matthews en Wayne Collett, eerste en tweede op de 400 meter, toonden op het erepodium ‘onverschillig, respectloos’ gedrag tijdens het spelen van ‘The Star-Spangled Banner’. Waren ze geschokt door de aanslagen, door de uitspraken van Brundage of spraken ze zich op hun manier – net als Tommie Smith en John Carlos vier jaar eerder – uit tegen het racisme in hun vaderland?

De reactie van Brundage, dezelfde man die in 1936 geen probleem had met de nazigroet, was – het zal niet verbazen – furieus. Beide mannen werden voor het leven van de Spelen verbannen. Opnieuw was er politiek ‘zijn’ stadion binnengeslopen. Hij wilde zijn Spelen vrij van politiek houden. Hetgeen natuurlijk onmogelijk was – en nog steeds is. De olympisch chroniqueur David Wallechinsky schrijft dat de Olympische Spelen sinds hun wedergeboorte aan het eind van de negentiende eeuw al gepolitiseerd zijn, waarbij de Griekse koninklijke familie een prominente positie innam tijdens de eerste moderne Olympische Spelen in Athene in 1896. De openingsceremonie op 25 maart vond niet toevallig plaats op de vijfenzeventigste verjaardag van het moderne Griekenland. In 1821 werd het land – voor een deel – weer onafhan-

kelijk, na vierhonderd jaar een kolonie te zijn geweest van het Ottomaanse Rijk. Turkse sporters waren in 1896 niet welkom in Athene.

Het Britse koningshuis speelde een belangrijke rol tijdens de Spelen van Londen in 1908 – en niet alleen omdat ten faveure van de vorstelijke gasten de marathonaftand werd verlengd. Tijdens de openingsceremonie en de parade der atleten weigerde de Amerikaanse atleet Ralph Rose de Amerikaanse vlag zoals gebruikelijk te laten zakken ter hoogte van de Britse ereloge met koning Edward VII: ‘I will not dip the American flag before any earthly king.’ Amerikanen, en dan vooral diegenen van Ierse afkomst, hadden het destijds niet zo op het Britse koningshuis.

Vier jaar later deelden de Zweedse koning Gustaaf en de Russische tsaar Nicolaas de medailles uit in Stockholm. Hier lagen de Finnen dwars – ze weigerden onder de vlag van het Russische Rijk (Finland was op dat moment bezet door Rusland) te sporten. Ook weigerden sporters van Bohemen te strijden onder de vlag van het Habsburgse keizerrijk. De naïeve Pierre de Coubertin, aartsvader van de moderne Olympische Spelen, billijkte die protesten. Het ging volgens de Franse edelman immers om sportende individuen, niet om tegen elkaar strijdende landen. Nou, dan had hij buiten beide grootmachten gerekend.

In 1920 ging Groot-Brittannië ervoor liggen dat trotse Ierse atleten onder een Ierse vlag konden sporten. Zestien jaar later, in het Berlijn van Adolf Hitler, was er natuurlijk helemaal sprake van obscene politiek-propagandistisch sporttheater.

Na de beide wereldoorlogen werden de verliezers – met voorop Duitsland – uitgesloten van deelname aan de eerstvolgende Spelen, zowel in 1920 als in 1948. De Nederlandse historicus Fik Meijer schrijft in *Droom of daad*: ‘Als het IOC had gehandeld in de geest van de oude Grieken zouden die landen zijn toegelaten. (...) Naar mijn mening werd hier de kiem gelegd voor “politieke Spelen”.’

Een andere vraag mag ook gesteld worden, meent David Walchinsky: ‘Als het acceptabel was in 1936 om je rechterarm in de lucht te steken met de open handpalm naar beneden, en het van-

daag acceptabel is om je rechterhand op je hart te leggen, waarom is het dan onacceptabel om je hoofd te buigen en je arm in de lucht te steken met je gehandschoende vuist?’

Goed punt – en nog steeds razend actueel.

Waren zevenentwintig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog in het moderne West-Duitsland alle banden met het bruine naziverleden al verbroken? Nou, nee. Op veel plekken in de toenmalige Duitse maatschappij hing nog steeds een bruine sluier – van de politiek en de media via de universiteiten naar de rechterlijke macht. Ook binnen het IOC zaten een aantal jaren na de oorlog weer dezelfde Duitsers die in de jaren dertig actief voor het nazibewind hadden gewerkt. Het maakte Avery Brundage, overtuigd germanofiel als hij was, niks uit. Sterker nog: hij maakte zich hard voor hun terugkeer.

We schrijven over het jaar 1972, maar toch staat de geest van Adolf Hitler nog steeds tussen de coulissen. Alleen al vanwege het feit dat de Spelen van ’72 in de fraai gelegen stad werden gehouden waar hij vijftig jaar eerder zijn opmars begon. Natuurlijk waren de vergelijkingen met de ‘nazi-Spelen’ van 1936 alom aanwezig in de artikelen in de aanloop naar ‘München 1972’. De Duitsers kregen veel buitenlandse journalisten over de vloer die de oorlog als kind of als jongvolwassene nog bewust hadden meegemaakt. De Zweedse schrijver Per Olov Enquist, als columnist aanwezig in München, vreesde het al: ‘De talloze Duitsland-haters die er nog steeds over de hele wereld zijn, zullen zorgvuldig elk detail noteren dat aan het verleden herinnert...’

En ja hoor. De Amerikaanse journalist Howard Cosell had zich nooit erg voor zijn Joodse afkomst geïnteresseerd, maar eenmaal in München voelde hij zich ‘ongemakkelijk’. Tijdens de openingsceremonie werd hij zich plots intens bewust van zijn Jood-zijn: ‘I got a sense of World War II and the days that preceded it.’ Hij was eerder al met Muhammad Ali in Duitsland geweest, als verslaggever van diens bokswedstrijden, maar toen was hij zich minder bewust geweest van zijn Joodse wortels. Nu, in München, lag ‘Dachau only 22 miles away’.

Of neem de Nederlandse sportcolumnist Nico Scheepmaker:

‘In tegenstelling tot de pompeuze Spelen van Berlijn 1936, wil München de geschiedenis in gaan als de vriendelijke Spelen van 1972. Met zeer grote letters staat het in dat informatieboekje voor de pers: “Het gras mag betreden worden, bloemen plukken gewenst!” Nou, kan het aardiger? Ik loop nu al aldoor, met grote hardnekkigheid, over het gras dat de puinhopen bedekt van de Tweede Wereldoorlog, waarop de olympische stad gebouwd is.’

En dan is er ook nog een bizarre relatie tussen het naziregime en de ‘Palestijnse zaak’. De vader van een van de leiders van terreurbeweging Zwarte September, Ali Hassan Salameh, de Palestijn die later bij de Israëliërs bekend zou worden als ‘de Rode Prins’, werd in 1944 samen met een aantal Duitse militairen boven Brits-Palestina gedropt om terreur te zaaien in de Joodse stad Tel Aviv. Daartoe had hij zelfs een opleiding genoten als ‘saboteur’ op een ss-school in bezet Den Haag.

Zijn zoon, de Rode Prins, een van de bedenkers van ‘München’, wordt later de ‘Osama bin Laden van de jaren zeventig’ genoemd, een fascinerend en mysterieus karakter, ‘a dangerous, ruthless and well-educated man’, met ook nog eens warme contacten met de CIA.

De Palestijnse strijders hadden rond 1970 al innige banden met de Rote Armee Fraktion – de Baader-Meinhof-groep. Leden van de RAF bezocht trainingskampen van Palestijnse groeperingen in het Midden-Oosten. De Palestijnen waren niet bepaald kieskeurig. De leiding van Zwarte September onderhield begin jaren zeventig in Duitsland ook nauwe banden met een aantal neonazi’s, onder wie de mysterieuze Willi Pohl, een schrijver die in Beiroet ook nog voor de CIA spioneerde en weer later een aantal afleveringen voor de bij Duitsers zo geliefde serie *Tatort* zou schrijven.

De militante Palestijnen leidden in die jaren een bizar dubbellevens in Europa. Arafat werd bewierookt door zowel extreemlinks als radicaal-rechts. Italiaanse communisten regelden wapens voor de Palestijnen, neonazi’s in West-Duitsland deden hetzelfde. Ondertussen strooide kolonel Kadhafi nog eens met miljoenen en konden de Palestijnen op steun uit Oost-Berlijn en Moskou rekenen.

Hadden de West-Duitsers de Palestijnse aanval op het Olympisch Dorp kunnen zien aankomen? Een paar weken voor 5 september waarschuwde de politie van Dortmund voor een mogelijke aanslag van Palestijnen – ‘Vermutlich konspirative Tätigkeit palästinensischer Terroristen’. Het door een groep Duitse deskundigen samengestelde rapport met zesentwintig uitgewerkte mogelijke scenario’s van terroristische olympische activiteiten van IRA, ETA, Palestijnen en andere militante bewegingen verdween in de maanden voor het openingsfeest in een diepe la. Verbazingwekkend, want terroristische aanslagen en vliegtuigkapingen, al dan niet gericht tegen Israël, waren in die jaren schering en inslag. In West-Duitsland zelf pleegde in het voorjaar van 1972 de Baader-Meinhof-groep de ene na de andere bomaanslag.

Naïef om te denken dat het grote sportevenement geen mogelijk doelwit zou kunnen zijn. Uiterst ondoordacht van de Duitsers ook om juist de Israëlische ploeg in het Olympisch Dorp te huisvesten in makkelijk te bereiken appartementen – zonder enige extra bewaking. Dit valt deels ook de Israëlische overheid aan te rekenen. De Israëlische chef de mission had na een verkennende reis de autoriteiten in Jeruzalem al gewaarschuwd voor de risico’s, maar die deden er niets mee.

Er is, kortom, in de aanloop naar de twintigste Olympische Spelen veel misgegaan.

Natuurlijk, Duitsers als bondskanselier Willy Brandt deden er alles aan om van ‘München’ het ‘anti-Berlijn’ te maken. De Spelen van Beieren moesten het vlekkeloos georganiseerde propagandafeest van de nazi’s doen vergeten. Dus geen militair vertoon, geen wapens op straat, geen overbodige controles van bezoekers en atleten – nee, *heitere*, vrolijke Olympische Spelen gingen het worden, waarbij elke vergelijking met 1936 teniet zou worden gedaan. Gevolg was dat iedereen, maar dan ook iedereen met wat improvisatietalent het Olympisch Dorp in kon gaan. Verslaggevers die op zoek waren naar verhalen en die geen speciale pas hadden, glipten makkelijk langs de bewakers. Alleen Dachau was nóg makkelijker te betreden, noteerde een onbehouwen Britse tabloidverslaggever.

De legendarische Nederlandse radioverslaggever Theo Koomen meldt eind augustus nog vrolijk hoe eenvoudig het Dorp te bezoeken is: ‘Ha ha. Een aardig jackie aantrekkelijk, met het embleem van de sportclub NOS op mijn revers, stapte ik een bus van Pakistaanse en Belgische atleten in. Het voertuig rolde me netjes het begeerde Dorp binnen en niemand hield me tegen toen ik de Nederlandse flat beklom. Het kon niet eenvoudiger. Ik sprak met wielrenners, hockeyers én atleten, legde vraag en antwoord mooi op een bandje vast en stapte een uur later weer als een atleet in de bus.’

Sommige atleten leenden hun pasjes uit aan familieleden en vrienden, die soms gewoon in het Dorp bleven slapen. Anderen maakten kopieën van de pasjes en gebruikten ze bij de poorten. De bewakers, gretig om een niet-militair imago te creëren, lieten het allemaal toe. Alleen jongedames wilden ze nog wel eens tegenhouden, ‘in de hoop op een afspraakje na hun dienst’.

Dat laatste is tegenwoordig bij Olympische Spelen – en bij élk groot evenement – volstrekt onmogelijk; dat is ook de treurige les van de twintigste Spelen. ‘München’ wordt tegenwoordig door beveiligingsspecialisten beschouwd als een voorbeeld van wat je op bijna elk niveau níet moet doen als het gaat om het beschermen van grote evenementen zoals de Olympische Spelen. Het is een – letterlijk – dure les geweest. In 2004, voor de Spelen van Athene, werd aan de beveiliging van het sportevenement meer geld (anderhalf miljard dollar, 142.000 dollar per deelnemende sporter!) uitgegeven dan dat de totale kosten bedroegen voor München 1972. Voor Londen 2012 ging dat bedrag richting de twee miljard. West-Duitsland gaf voor de Spelen van 1972 gemiddeld zo’n 1 dollar per inwoner uit aan beveiliging; in 2012 legde elke Brit 138 dollar op tafel. Het gerenommeerde *Jane’s Intelligence Review* stelt dat de Olympische Spelen door alle veiligheidsmaatregelen tegenwoordig ‘onmiskkenbaar gemilitariseerd’ zijn.

Een kleine vijftig jaar na het bloedbad stellen deskundigen in de *Security Journal* dat de aanslag van Zwarte September een keerpunt betekende binnen de geschiedenis van het moderne terrorisme: ‘een *gamechanger* die de dynamiek van zowel terrorisme

als contraterrorisme permanent heeft veranderd.’ Alleen de impact van 9/11 is sindsdien ‘waarschijnlijk groter geweest’. Het aantal doden bij de aanslag in september 1972 was niet hoog – te laag zelfs om op de lijst van de duizend meest dodelijke terroristische aanslagen sinds 1970 te komen. Maar ‘de draagwijdte van München was groter dan vrijwel alle andere aanslagen op die lijst (de uitzondering is weer 9/11)’.

Over 9/11 gesproken: nog in 2002 noemt een vooraanstaand lid van Al-Qaida, Abu ‘Ubeid’ al-Qurashi, ‘München een verbaazingwekkend succesvolle aanval’. In de film *Munich* legt regisseur Steven Spielberg een direct verband tussen september 1972 en 9/11. Aan het slot van zijn deels fictieve film uit 2005 over de wraakacties van de Israëliërs zie je in de verte de Twin Towers opdoemen.

Ook voor de televisie betekende de zwarte dag in München een keerpunt. De televisiekijker kon – dankzij satellietverbindingen – voor het eerst vele uren live naar een grote nieuwsgebeurtenis kijken. *Time* schreef: ‘For many Americans, it was one of the first – and most graphic – instances of international terrorism ever witnessed.’

Het betekende een trendbreuk. Vanaf dat moment nam de televisieconsument bij grote gebeurtenissen geen genoegen meer met nieuws dat opgespaard werd tot het avondjournaal. Volgens een onderzoek van de Nederlandse omroep NOS volgden maar liefst acht miljoen Nederlanders van vijftien jaar en ouder op dinsdag 5 september en de daaropvolgende nacht via radio en televisie het drama in München.

De Vrolijke Spelen. Helaas voor Willy Brandt, de nadrukkelijk ‘goede’ Duitser. Het mocht niet zo zijn. Het werden ‘de mooiste Olympische Spelen die ooit kapotgemaakt werden’, zoals een lokale Duitse krant schreef. Want uiteindelijk reden er op 5 september wél pantserwagens door de straat, liepen er wél zwaarbewapende militairen door München. En waren, op luttele kilometers afstand van het voormalige concentratiekamp Dachau, Joden opnieuw, zevenentwintig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, slachtoffer van bruto geweld in Duitsland.

Proloog

*Er zat ‘doorgaan’ in de lucht, een vorm van milieuvervuiling,
die zich minuut voor minuut leek te verdichten.*

– Nico Scheepmaker, tijdens de rouwdienst

*Dit was de meest troosteloze dag in de olympische geschiedenis
sinds het jaar 776 voor Christus.*

– Shirley Povich, *The Washington Post*

*Als we de Spelen elke keer zouden stopzetten als er gedonder in
de wereld is, dan zouden er helemaal geen Olympische Spelen
meer zijn.*

– Avery Brundage

Olympisch Stadion, München, 6 september 1972

Heeft Jos Hermens het nou goed gehoord? Vertelde Brundage zojuist dat de Spelen gewoon doorgaan? Het zal toch niet waar zijn? Elders in de stad, in een mortuarium, liggen de stoffelijke resten van de Israëliische sporters die gisteren zijn vermoord door Palestijnse terroristen. Vanochtend op de Duitse televisie zag hij beelden van een uitgebrande helikopter die was gebruikt bij de gijzelingsacties en waarin Israëliische sporters zijn gedood. Het was een weerzinwekkend beeld, dat haaks stond op wat hij op dit vrolijke sportfeest verwacht had toen hij een paar dagen eerder hier landde in het zomerse Beieren.

De Vrolijke Spelen, zeiden de Duitsers.

Gisteravond, na een heel verwarrende dag vol tegenstrijdige berichten, is de jonge Nederlandse atleet naar bed gegaan met het nieuws dat de meeste Israëliërs zijn bevrijd. 's Avonds is atletiek-trainer Cees Koppelaar nog even langsgelopen. 'Jos, de series van de 5000 meter gaan gewoon door.'

Hij heeft liggen woelen en zweten in zijn bed. Hij was de laatste maanden zó gefocust geweest op deze wedstrijden. Hij had weinig oog voor iets anders gehad. Honderden kilometers had hij getraind, vanuit Nijmegen de grens over, het Duitse Reichswald in, de douanebeambten ontwijkend. Weken van wel 350 trainingskilometers. Overdag lesgeven op de lagere school, daarnaast lopen, lopen, lopen.

Zijn eerste Olympische Spelen. Het sportieve evenement waar hij in 1962 mee kennismakte toen er een film in het clubhuis van zijn sportvereniging werd gedraaid waarin het Ethiopische fenomeen Abebe Bikila op blote voeten naar het goud in olympisch Rome snelde. Een Ethiopiër die uitgerekend goud wint in de straten van het land dat precies vijftienvintig jaar eerder onder leiding van de fascist Benito Mussolini zijn vaderland bezette! Bikila's moeder had met de destijds vierjarige peuter moeten vluchten voor de aanstormende Italianen met hun vliegtuigen en hun mosterdgas.

Hermens heeft niet veel op met heldendom. Hij is daar te nuchter voor, maar dit is er een, hoor. Bikila, de koerier van keizer Haile Selassie, die mysterieuze loper uit het fascinerende Afrika. Het continent waar Hermens, als hij geen atleet en onderwijzer was geworden, ontwikkelingswerker had willen zijn.

En nu is hij hier dan zelf, tien jaar later, in zijn bed in het Beierse atletendorp. Ongewis nog van wat zich een paar kilometer verderop op een vliegveld afspeelt. Hij weet niet beter dan dat er twee Israëliërs zijn gedood. Vermoord door Palestijnse terroristen toen zij het Israëliërsche atletenhuis binnenvielen, hier slechts enkele tientallen meters vandaan.

En dan zou hij toch zijn series gaan lopen, alsof er niets gebeurd is? Nee, natuurlijk niet. De Spelen worden afgelast, dat

kan toch niet anders? Atleten vermoord, terwijl de olympische vlag boven hun hoofden wappert. Persoonlijk heeft hij in zijn omwoelde bed zijn besluit eigenlijk al genomen. Hij is een man van principes. Je zult hem ook niet zien sporten in het Griekenland van de kolonels. Hardlopen in Spanje, waar Franco aan de macht is? Vergeet het.

De aanval was rond vier uur 's ochtends geweest. Er was geschoten, maar Jos hoorde pas om acht uur in de ontbijtzaal dat er 'iemand' was vermoord. Hij kende nog geen verdere details toen hij werd geïnterviewd door Bob Spaak, de grand old man van de Nederlandse sporttelevisie. De atleet vertelde wat platitudes voor de camera – dat het incident de 'concentratie' schaadt.

Nadat hij met zijn vriendin, die thuis in Nederland is, had gebeld, besepte hij hoe idioot die uitspraak was. Zijn vriendin kende ook meer details. Raar dat zij meer wist, terwijl hij hier op enkele tientallen meters van het drama verblijft. Twéé doden, een lijk in de straat, onderhandelingen tussen Duitse autoriteiten en de terroristen van Zwarte September.

Er waren urenlange discussies in het atletendorp, met andere sporters, met atletes Ilja Keizer en Wilma van Gool. Wim Ruska, de judoka die een paar dagen eerder superieur het eerste goud voor Nederland won, twijfelde of hij over een paar dagen nog moest uitkomen in de open klasse. 'Is goud belangrijker dan leven?' Een aantal hockeyers – onder wie Paul Litjens en Flip van Lidth de Jeude – had ook twijfels. Van Lidth de Jeude: 'Ik wil hier niet blijven. Elke twee uur gaat er een trein naar Holland.'

Tegen een journalist zei Hermens aan het eind van die verwarrende dag: 'Ik ben niet van plan mee te doen in een circus dat over lijken gaat. Voor mij hoeft het niet meer. Laten ze alsjeblieft ophouden.'

Met een aantal teamgenoten was hij vanochtend naar het Olympisch Stadion gegaan. Ze hadden allemaal het gevoel dat ze op deze zomerse dag getuige zouden zijn van de afsluitende ceremonie. Op een veld naast het stadion traiden de voetballers van de Sovjet-Unie – alsof er niets gebeurd was. Stalletjes die worst met *Sauerkraut* verkopen waren gewoon open, rijen Duitse

sportfans wachtten geduldig op hun beurt. Alleen mensen die plaatsbewijzen voor de geplande sportactiviteiten hadden, tickets die dus ruim voor het begin van de Spelen zijn gekocht, mochten naar binnen. Niet-tickethouders, mensen die hun respect wilden betuigen aan de dode sporters en de rouwdienst wilden bijwonen, werden geweerd. Bij het betreden van het stadion hoorde Hermens een journalist tegen een collega zeggen dat het hem ‘niet zal verbazen als we gewoon doorgaan met sporten. Die Brundage is een eigenzinnig heerschap, hoor.’ Hermens schudde zijn hoofd. Wat een cynisme allemaal.

Hermens wilde op de tribune plaatsnemen, maar moest van chef d'équipe Hans Koomen op het middenterrein gaan staan, samen met de andere ploegen. Het irriteerde hem. Hij houdt niet van die groepsdiscipline. Hij is sporter, geen militair.

De rouwdienst om tien uur was gisteren al gepland – toen nog voor de twee gedode Israëliërs. En nu, een dag later, na een dramatische nacht, zijn het er dus elf. En als Hermens het goed begrepen heeft, is er ook nog een Duitse politieman bij de mislukte bevrijdingsactie omgekomen en is ook een aantal Palestijnse ouders gedood.

Hij heeft als linkse jongen altijd sympathie gehad voor de Palestijnse zaak, maar dit geweld – ál het geweld, hij is pacifist – keurt hij ten zeerste af. Koppelaar heeft hem zojuist verteld dat hij een van de Israëliëse coaches goed gekend heeft; dan komt het nog dichterbij. Vanochtend in de eetzaal vertelde worstelaar Barend Kops dat hij veel getraind heeft met de Israëliër Moshe Weinberg, die meteen gistermorgen vroeg al vermoord was bij zijn dappere poging om de Palestijnen tegen te houden. Kops was hevig geëmotioneerd. Hij ging naar huis, hoewel hij zichzelf als kanshebber zag voor een medaille.

Er hangt een rare, verwarrende stemming in het stadion, dat helemaal gevuld is. Zitten die Duitsers op de tribune met hun al maanden van tevoren gekochte kaartjes hier nou voor de eredienst, of zijn ze in afwachting van sportwedstrijden? Beneden zitten de Israëliëse sporters die de aanslag overleefd hebben, naast elf lege stoelen. De beproeving van de gebeurtenis is van

hun gezichten af te lezen. Niemand van de overlevenden heeft de afgelopen negenentwintig uur geslapen.

Hoog in het stadion flakkert de olympische vlam – alsof er niets gebeurd is.

Een orkest speelt het tweede deel uit de Derde Symfonie van Ludwig van Beethoven. Het is toepasselijke muziek, een *Trauermarsch*, met een hoofdrol voor een huilende hobo. Beethoven is prachtige muziek, Duitsland op z'n best. Toch, denkt Hermens, is het hetzelfde land dat in de recente geschiedenis onnoemelijk leed veroorzaakt heeft, nu ook weer met die mislukte bevrijdingsactie van vannacht.

De Israëliische delegatieleider, Shmuel Lalkin, neemt als eerste het woord. De man spreekt in het Hebreeuws en de vertaling door een tolk is via de gebrekkige geluidsinstallatie soms moeilijk te volgen. Maar als Lalkin de namen van de omgekomen Israëliërs in alfabetische volgorde opnoemt, breekt er iets bij Jos.

Berger, David; Halfin, Eliezer; Friedman, Zeev; Gutfreund, Yossef; Schorr, Kehat; Romano, Yossef; Shapira, Amitzur; Slavin, Mark; Spitzer, Andre; Springer, Yakov; Weinberg, Moshe...

‘Ze waren dappere en echte sportkameraden die stierven in de bloei van hun leven. Zo’n monsterlijke misdaad kent geen precedent in de geschiedenis van de Olympische Spelen en wordt met kracht veroordeeld door alle beschaafde mensen. We rouwen hevig om onze doden en betuigen ons diepste medeleven met hun families. (...) Ik kan u verzekeren dat, ondanks deze misdaad, de sporters van Israël zullen blijven deelnemen aan de olympische wedstrijden in de geest van broederschap en eerlijkheid. De Israëliische delegatie verlaat deze plek diep geschokt. We danken u allemaal voor de solidariteit die u ons hebt getoond.’

Hermens begrijpt er niets van wanneer een deel van het publiek begint te klappen. Applaudisseren bij een rouwdienst? Hij begint zich nog meer te ergeren.

Hermens ziet dat de vlaggen boven in het stadion halfstok hangen, behalve de vlaggen van landen waarvan hij vermoedt dat het Arabische landen zijn. Die rouwen niet om de dood van de Israëliërs, denkt hij. Net als de Sovjets, die hij vanochtend gewoon

zag trainen, alsof er niks gebeurd was. De Syriërs en de Egyptenaars zouden al onderweg naar huis zijn.

De Israëliërs – sommigen van hen hebben keppeltjes op – zitten beneden nog steeds uitgeput en verslagen op hun stoelen.

Nog meer toespraken. Een Duitser, is dat de man van het organisatiecomité, Willi Daume? Weer een Israëliër, de ambassadeur. Dan is het de beurt aan de Duitse president, Gustav Heinemann. Het zijn zalvende woorden. Opnieuw klinkt er luid applaus.

De toespraken, het geklap, de gehele situatie, die steeds surrealistischer wordt – Hermens wordt er kotsmisselijk van. Hij wil weg, weg uit dit overvolle stadion. ‘Ik ga,’ zegt hij tegen Hans Koomen. Hij wacht niet op een reactie en loopt het stadion uit. Bij de uitgang hoort hij de woorden van IOC-president Avery Brundage, de laatste spreker. De oude man, die na deze Spelen met pensioen gaat, heeft het over een ‘barbaarse daad’, die elk beschaafd mens zal afwijzen. ‘We rouwen om onze Israëliëse vrienden, slachtoffers van deze meedogenloze aanval.’

Helaas, zegt hij dan, ‘hoe groter en belangrijker de Olympische Spelen worden, hoe meer ze openstaan voor commerciële, politieke en nu criminele druk’, waarna Brundage tekeergaat tegen het feit dat zijn mede-IOC-leden in de aanloop naar de Spelen in meerderheid voor uitsluiting van de Rhodesische ploeg stemden. ‘Dat was botte politieke chantage,’ oordeelt Brundage, die Rhodesië gewoon had willen toelaten.

Schaart de oude man de dreigende boycot van de Afrikaanse landen over het meedoen van de ploeg uit het racistische Rhodesië van Ian Smith onder dezelfde noemer als de terroristische aanval van de Palestijnen? Want een aanval op zijn olympische idealen? Waarom noemt die ouwe gek de boycotactie überhaupt tijdens een dienst die de gevallen Israëliëse sporters moet eren? Brundage maakt er verdomme een politieke toespraak van.

Brundage is echter nog niet uitgesproken, en dan hoort Hermens de beruchte vijf woorden die voor eeuwig zullen klinken in alle kronieken van de Olympische Spelen: *The Games must go on.*

Ja, Jos Hermens heeft het goed gehoord: de Spelen van Mün-

chen gaan door. Hermens, met zijn tweeëntwintig jaar een groentje op deze Spelen van München, is verbijsterd. Het sportspektakel gaat, met een dag vertraging, verder. Weliswaar in een versoberde vorm, maar gesport zal er worden.

Wat een huichelaar, die Brundage. Is dit dezelfde man die de Winterspelen in Sapporo begin dit jaar wilde afgelasten omdat er schaatsers met streepjes op hun schoenen rondstapten en skiërs logo's van skibedrijven op hun latten hadden? Alles opzij voor het amateurisme binnen de olympische sport?

Maar hier in München, waar zeventien doden zijn gevallen, verkondigt de Amerikaan dat we, na een korte pauze en een herdenkingsdienst, rustig door kunnen sporten. *The Games must go on, the show must go on*. Vergeet de doden – door met het sportfeest.

Vanmiddag wordt het programma alweer opgestart, met voetbal, boksen en hockey. En dan overmorgen de uitgestelde series van de 5000 meter. De wedstrijd tegen Steve Prefontaine, Emiel Puttemans en Lasse Virén, de race waar Hermens al maanden – nee, jaren – naar uitkijkt.

Maar zijn sportvrienden zullen zonder hem moeten lopen. Jos Hermens gaat naar huis. Hem zien ze nooit meer op de Olympische Spelen.

I

Afscheid en begin

Geloof me, de internationale atleten die naar Berlijn gaan zullen niets anders zijn dan gladiatoren, gevangenen en narren van een dictator die zich nu al meester van deze wereld voelt.

– Heinrich Mann

Hoe dan ook, die eerste jaren, in elk geval tot aan de Olympische Spelen, was Duitsland fantastisch. Toen had je ook geen Jodenvervolgning, toen was alles nog in orde. (...) Berlijn was de meest gastvrije stad op aarde.

– Brunhilde Pomsel, vanaf 1942 secretaresse
van Joseph Goebbels

De keus [voor Berlijn] had slechter kunnen zijn, want Duitsland heeft op het gebied van organisatie een naam als geen ander land ter wereld.

– *De Athletiekwereld*, april 1935

Olympiastadion, Berlijn, zondag 16 augustus 1936

Joseph Goebbels verveelt zich. Al uren zijn de ruiters met hun oefeningen bezig, de juryleden beraadslagen eindeloos en straks zullen er ook de ongetwijfeld eindeloze huldigingen van de winnaars volgen. De minister van Propaganda zucht. Hij zit op de eretribune, het is warm, zomers, met recht *Führerwetter*, maar hij

snakt naar de slotceremonie van de Olympische Spelen. Straks, als het goed donker wordt, na negenen, kunnen die beginnen. Hij ziet de orkestleden al nerveus op hun stoeltjes schuiven.

De ‘grote voorlichter’ is moe. Het is gisteravond op het Pfauninsel, het Pauweneiland in de rivier de Havel, waar hij een feest gaf, verdomd laat geworden. Samen met Magda ontving hij de gasten. Het had er nog om gespannen, het had een dag eerder nog geregend. Maar gisteravond was het prima weer voor een feest. Er was overvloedig eten, de wijn was van prima kwaliteit, er werd gedanst op de muziek van het swingorkest van Oskar Joost, verderop had een klassiek orkest gespeeld. In totaal 2700 gasten, de crème de la crème van de partij, plus het hele diplomatieke korps uit Berlijn gaven acte de présence. Ook de Bulgaarse tsaar Boris III en de kroonprins van Italië vermaakten zich.

De hele wereld was vertegenwoordigd. ‘Alles, was Beine hat, da,’ schreef hij in zijn dagboek. Hij had de Amerikaanse ambassadeur William Dodd kort gesproken. De man was onder de indruk geweest en vroeg zich hardop af wat zo’n feestje wel niet kostte. Geld speelt geen rol, antwoordde hij; de Olympische Spelen zijn maar eenmaal in het land. Zijn twee Britse logés, Unity en Diana Mitford, waren ook op het feest. Ze zagen er schitterend uit. Diana had een verhouding met sir Oswald Mosley, de Britse fascist; haar zus was een soort Hitler-groupie – Goebbels had geruchten gehoord dat zij soms aan zijn voeten zat terwijl de Führer liefdevol over haar haar streek.

Hitler vertelde hem dat hij de beide jonge vrouwen, van wie hij overduidelijk gecharmeerd was, na de Spelen naar de Richard-Wagner-Festspiele in Bayreuth wilde meenemen, voor een rondje *Ring des Nibelungen* en *Parsifal*.

Zijn nieuwe buurvrouw, de Tsjechische actrice Lída Baarová, had ook haar opwachting gemaakt, samen met haar minnaar, de beroemde acteur Gustav Fröhlich, die een paar jaar terug, om zijn carrière te redden, was gescheiden van de half-Joodse operettezangeres Gitta Alpar. Goebbels dacht met plezier terug aan de eerste kennismaking met Baarová, nu ruim een maand geleden.

Tijdens een wandeling ontmoette hij haar voor het eerst. Ze

liet hem met alle liefde haar nieuwe huis op het schiereiland Schwanenwerder zien, vlak bij zijn eigen door Hitler geschonken villa. Niet veel later nodigde hij haar met haar vriend uit op zijn nieuwe boot. Gustav Fröhlich ging halverwege van boord, de acteur had een afspraak, maar Frau Baarová bleef. Het was laat geworden.

Gisteravond kon hij niet te veel aandacht aan Baarová schenken. Fröhlich was er immers bij en Magda liep ook rond. Rond middernacht was er een indrukwekkend vuurwerk, een waar spektakel, de hemel kleurde rood. ‘Het lijkt wel oorlog,’ zei de Amerikaanse ambassadeur. Vrienden vertelden dat zijn feest grootser was dan dat van Hermann Göring, eerder tijdens deze Spelen. Magda vertelde hem vanochtend bij het ontbijt wel dat enkele mannelijke gasten in beschonken toestand de danseresjes van filmstudio Babelsberg wat al te enthousiast hadden bepoteld. Sommige stelletjes waren in de bosjes verdwenen, maar daar had hij zijn schouders over opgehaald.

Maar nu zal hij blij zijn als het allemaal weer voorbij is. Vorige week schreef hij al in zijn dagboek: ‘Heute eine Woche Olympiade. Hoffentlich geht’s bald zu Ende.’ Straks nog even naar het feest voor alle deelnemers in de Deutschlandhalle, daarna met de Führer naar de Rijkskanselarij voor een ongetwijfeld lange monoloog van diens kant, en dan eindelijk een paar dagen bijkomen. ‘Letzter Tag Olympiade. Und dann schlafen, ausruhen!’ staat met grote letters in zijn agenda geschreven.

Hitler gaat naar zijn geliefde Berchtesgaden, Goebbels verlangt naar het groen rond zijn villa aan de Inselstrasse op Schwanenwerder, nabij de Wannsee. Helemaal stilzitten zal hij ook daar niet, want over drie weken volgt alweer de rijkspartijdag in Neurenberg. De voorbereidingen voor dat volgende massale spektakelstuk zijn in volle gang. Nu maar hopen dat zijn nieuwe buurvrouw, die Tsjechische vamp, de komende dagen ook thuis is.

Het feest was een succes, de héle Olympische Spelen zijn een succes. Goed dat de Spelen juist nu worden gehouden, nu zij aan de macht zijn. Berlijn had eerder – in 1916 – een olympische stad moeten worden, maar die Spelen waren afgelast vanwege de

Großer Krieg. De jongeren van de wereld lagen toen met hun helmen en gasmaskers in de loopgraven in plaats van te zwemmen of discus te werpen.

Het Rijk heeft zich de afgelopen vijftien dagen van zijn beste kant laten zien, denkt Goebbels tevreden. Uitingen van de tegen de Joden gerichte maatregelen, onder meer de JODEN NIET GEWENST-borden, zijn uit het straatbeeld verdwenen, de ergste anti-semitische kranten zijn niet zichtbaar te koop. De boekhandelaars verkopen plots weer werken van ‘verboden’ schrijvers als Thomas Mann en Stefan Zweig. De verslaggeving over de ‘ras-senschandeprocessen’ is tijdelijk opgeschort. Roma en Sinti zijn ondergebracht in *Zigeunerlager* aan de rand van de stad. De meeste buitenlandse journalisten – naïeve sportverslaggevers met de blik vooral gericht op uitslagen, medailles en een enkele nietszeggende uitspraak van een atleet – schrijven deze weken juichende stukken over het ‘feest van de volken’. De Kurfürstendamm riep herinneringen op aan Parijs, schreven ze. Berlijn was plots een kosmopolitische stad geworden, met exotische mensen uit India, Japan en Afrika in het straatbeeld.

Slechts enkele correspondenten van buitenlandse media, door de wol geleverde verslaggevers die Duitsland natuurlijk goed kenden, hadden achter de olympische façade proberen te kijken. Vrijwel zonder succes. Incidentjes, zoals die van de beschonken SA-mannen die ’s nachts door de straten van Berlijn trokken en die leuzen riepen als ‘Wenn die Olympiade vorbei, schlagen wir die Juden zu Brei’, waren buiten de media gebleven. Je bent propagandaminister of niet.

Goebbels kijkt opzij, naar Adolf Hitler. Die schijnt zich goed te vermaken. Met zijn verrekijkertje volgt hij de verrichtingen van de Duitse ruiter Konrad von Wangenheim, de luitenant die ondanks een blessure van zijn paard Kurfürst en een valpartij toch nog op weg lijkt naar een gouden medaille voor de Duitse ruiter-equipe – wéér een gouden medaille voor Duitsland. Goebbels heeft niet veel op met sport – met zijn klompvoet heeft hij nooit hoge ogen kunnen gooien op de sportvelden –, maar als nationalistisch evenement heeft het *Vaterland* het er tijdens deze elfde

Olympische Spelen glorieus van afgebracht. *Deutschland* heeft de meeste medailles gewonnen, drieëndertig gouden. Zelfs de Amerikanen met hun zwarte huurlingen – hun *schwarze Hilfstruppe* – hebben het nakijken.

Tijdens de eerste dagen van de Spelen, nu ruim twee weken geleden, maakte Goebbels zich wel enige zorgen over de sportieve verrichtingen van de Amerikanen. Bij het atletiektornooi bleek een zwarte sprinter uit Alabama superieur. Ene Jesse Owens – Goebbels las geen sportpagina's, hij had nog nooit van de man gehoord – liet alle deelnemers bij het sprinten en springen ver achter zich. Hij had een paar dagen later krantenkoppen van Amerikaanse kranten gezien: 'Dark shadow falls over Herr Hitler as Negro Athletes dominate Olympics.' Maar goed dat die kranten in Berlijn niet te krijgen waren.

Hij droeg zijn propaganda-afdeling wel op ervoor te zorgen dat de binnenlandse pers niet te negatief over de zwarte Amerikanen zou schrijven. Julius Streicher gaf hij opdracht niet langer lijstjes in *Der Stürmer* te publiceren waarop alleen de namen van witte winnaars te lezen waren. Daarop was de *Holländer* Osendarp plots de snelste op de 100 meter geweest. 'Julius,' zei hij, 'als de Spelen voorbij zijn, kun je weer je gang gaan met je geschrijf tegen Joden en andere minderwaardige rassen.'

Goebbels voelt de tijdgeest goed aan. Hij heeft zijn landgenoten in het stadion massaal 'Owens, Owens, Owens!' en 'Jesse, Jesse, Jesse!' horen roepen. De sprinter is populair, blijkt, ook bij de Duitsers. *Naja*, voor even mag er positief over de Amerikaan worden geschreven. Al neigt die aanbidding voor de zwarte atleet in het stadion onderhand wel naar hoogverraad, denkt hij. Hoe kan het dat diezelfde brave burgers die de hele tijd de arm strekken en 'Sieg Heil!' en 'Heil Hitler!' roepen zich zo laten gaan?

Opportunisten! Er zijn waarschijnlijk veel Berlijners onder het publiek, denkt Goebbels. *Das Rote Berlin*, de van oudsher sociaaldemocratische stad, de stad die een haat-liefdeverhouding met de Führer heeft. *Berliner* die pas laat massaal tot het nationaalsozialisme waren bekeerd, pas toen de economie weer aantrok. Hij ergert zich ook mateloos aan de grappen die over de leiders van

het land in de hoofdstad rondgaan. Gisteren vertelde Martin Bormann er nog een; de Führer was er niet bij, anders had-ie het nooit gedurfd. Bormann hoorde de grap ergens op een terras. Vraag: Hoe ziet de ideale ariër eruit? Antwoord: Groot als Goebbels, slank als Göring en blond als Hitler. Bormann had gegrijnsd, maar hij moest er niet om lachen. 'Bormann,' had hij gezegd, 'heb je die klootzak die de mop vertelde in de boeien laten slaan? Voor dat soort uitschot bouwen we sinds een paar weken concentratiekamp Sachsenhausen.'

Goebbels kijkt naar de zon. Hoelang nog? Hij denkt terug aan de eerste dagen van de Spelen. Hitler schudde alleen de eerste dag van de Spelen handen van overwinnaars – Duitsers vooral. Hij was toen samen met Goebbels halverwege die eerste dag vertrokken en had de latere winnaars op die dag dus niet de hand geschud. Later werd de Führer door de president van het Internationaal Olympisch Comité Henri de Baillet-Latour nog op de vingers getikt – waar-ie het lef trouwens vandaan had gehaald, denkt Goebbels, die seniele Belgische graaf. Of Hitler schudde álle handen van álle winnaars, of hij schudde er geen een. Hij had zich na die opmerking van de Belg omgedraaid naar Goebbels en gezegd: 'Dan schud ik er geen een meer, ik zal hier niet altijd kunnen zijn. Er wacht ook nog ander werk op me.'

Goebbels had na die opmerking geglimlacht. En óf de Führer het druk had. Een paar weken eerder hebben transportvliegtuigen van de Luftwaffe legerenheden van de fascistische generaal Franco van Noord-Afrika naar Spanje getransporteerd. De Duitse marine vervoerde op hetzelfde moment de eerste Duitse soldaten naar het door een burgeroorlog gespleten land. Alles in het diepste geheim; gedurende de Olympische Spelen zijn gevechtshandelingen taboe. Net als bij de oude Grieken is er sprake van vrede gedurende de Spelen.

Wat betreft de opmerking van die oude Belgische graaf: Owens kwam pas later in de week aan de start, dus toen hij al die medailles won, hoefden er überhaupt geen handen meer te worden geschud. Baldur von Schirach, de leider van de Hitlerjugend, met een Amerikaanse moeder, waagde het nog om op te merken

of het geen goed idee zou zijn om Hitler met Owens te laten fotograferen, maar die opmerking deed de Führer in woede ontbranden: 'De Amerikanen zouden zich moeten schamen dat ze hun medailles laten winnen door *negers*. Ik zou nooit handen met ze schudden.'

Daarmee was de *Owens-Sache* nog niet helemaal afgedaan. Goebbels keek die eerste dagen met stijgende verontwaardiging naar het veld, waar Leni Riefenstahl en haar cameramannen de sprinter de hele tijd volgden. De regisseuse leek wel verliefd op dat zwarte, ranke lijf. Hoe was het mogelijk? Owens, een kleinzoon van slaven, inferieur in vrijwel alle opzichten, alleen maar snel en sterk.

De propagandaminister had die eerste week een aantekening gemaakt. Voordat de film zou worden uitgebracht, wilde hij de ruwe montage zien. De Amerikaan was nu even een held, ook in de Duitse pers, maar er waren grenzen. Niet te veel Owens in haar film! Het is trouwens *zijn* film, hij is de opdrachtgever, al zou het nog minstens een jaar duren voordat hij een ruwe montage zou kunnen zien, had ze gezegd. Die tijd had ze nodig om de films te bewerken, te monteren; wellicht zou het eindresultaat zelfs uit twee films bestaan.

Leni Riefenstahl heeft onmiskenbaar talent, die pittige tante, anders had hij haar ook niet gevraagd om het olympische spektakel te filmen, maar het blijft een grillig mens. Hij was woedend toen hij op de openingsdag haar camera's op het ereterras zag, pal naast de plaatsen van de hoge gasten. 'Weg hier,' riep hij, 'je verstoort het beeld met je camera's zo vol in zicht.' Ze zei hem koppig dat ze toestemming van de Führer zelf had. Op datzelfde moment liep Hermann Göring in zijn witte operette-uniform het terras op. De *Generalfeldmarschall* zei dat de camera's wat hem betreft konden blijven staan. Hij zou met zijn dikke buik wel wat ruimte maken. Hahaha!

Ach, Leni! Hij is, net als veel andere Duitse mannen, al heimelijk verliefd op de 'Bergfilm-Starlet' sinds haar acteerwerk in films als *Wege zu Kraft und Schönheit* en *Der heilige Berg*, waarin ze soms schaars gekleed door de natuur dwarrelt. Maar van zijn

avances moet ze helemaal niks hebben, ze valt op een ander type. Het gerucht gaat dat ze tijdens de Spelen met een Amerikaanse tienkampster het bed heeft gedeeld. De sportman zou haar zelfs in het volle stadion op de borsten hebben gekust. Geen zwarte man, godzijdank, maar een blonde plattelandsjongen. Maar misschien is het hele verhaal ook wel verzonnen door de regisseuse zelf. Leni – de *Reichsgletscherspalte* (de Rijksgletsjerspleet) – heeft een rijke fantasie.

Enkele tientallen meters van de propagandaminister vandaan zit een man van rond de veertig op de tribune. Een onopvallende verschijning, netjes in het pak, met een beginnend buikje en dunnend haar. Avery Brundage kijkt tevreden naar het tafereel beneden hem. De president van het Amerikaanse Olympisch Comité is geen liefhebber van de paardenwedstrijden (*Prix des nations*, een jurysport, godbetert) die zich beneden hem in het stadion afspelen, maar de oud-meerkampster is er met zijn gedachten toch niet bij. Hij heeft, als leider van de Amerikaanse sportploeg, drie goede weken achter de rug. Duitsland heeft in totaal méér medailles gewonnen, maar in de ware olympische disciplines, zoals atletiek, zijn de Verenigde Staten superieur. Vooral Jesse Owens heeft hem verrast, wat kan die *boy* lopen. Zijn tijden op de korte sprint – ongelooflijk. Brundage denkt aan zijn eigen persoonlijke records als atleet, nu lang geleden. Sneller dan 10 seconden op de veel kortere 100 yard (ruim 91 meter) was hij nooit. Hij heeft Owens met zijn medesprinters in de tweede week van de Spelen op een tournee door Europa gestuurd. Lucratief tripje, met mooie startgelden die in de kas van de Amerikaanse atletiekbond vloeien. Al hoort hij nu dat Owens in Zweden heimwee heeft en naar huis wil. Als hij echt werk weigert, moeten ze de *negro* misschien maar schorsen. Even laten zien wie hier de baas is.

Brundage wrijft in zijn handen en wappert zich vervolgens met zijn strooien hoed wat koelte toe. De Berlijnse Spelen zijn tot een goed einde gebracht, de ‘Joodse kwestie’ die het thuisfront in de

aanloop naar 'Berlijn' zo bezighield, was de afgelopen weken geen thema meer geweest. Geen journalist vroeg hem er nog naar. Niet dat het er niet om gespannen had; vanaf het moment dat Hitler in Duitsland in 1933 aan de macht was gekomen, was er in de vs een sterke lobby ontstaan om de Spelen van 1936 te boycotten. Hij was twee jaar geleden hoogstpersoonlijk naar Duitsland gegaan om zich ervan te vergewissen dat Duitse Joodse atleten geen strobreed in de weg werd gelegd om mee te doen aan het sportieve evenement. Hitler had hij niet ontmoet op zijn rondreis, maar andere hoge bestuurders verzekerden hem dat Duitse Joden, mits ze zich natuurlijk kwalificeerden, welkom waren op de Spelen. Hij was onder de indruk geweest van Duitsland. Hitler was pas een jaar aan de macht, maar je kon al zien dat er een enorme vooruitgang was geboekt op het economische vlak. En hij kan het weten, als telg uit een vaderloos gezin in Detroit die zich heeft opgewerkt tot succesvol zakenman in de bouwwereld. In de jaren twintig had zijn bedrijf The Avery Brundage Company een fortuin verdiend met de bouw van grote gebouwen aan de North Shore van Lake Michigan in Chicago. Stevige constructies, die de ijzige winden die 's winters uit het noorden kwamen konden weerstaan. Op zeker moment had hij tienduizend arbeiders in dienst. Van krantenjongen tot miljonair – *yes sir*.

Terug in de Verenigde Staten had hij na zijn bezoek aan Hitler-Duitsland als een leeuw gevochten om de tegenstanders van deelname aan de 'nazi-Spelen' te overtuigen van zijn gelijk. Nee hoor, in het Derde Rijk is geen sprake van mensenrechtenschendingen en racistische discriminatie – althans niet meer dan in *the good old us of A*. De Duitsers hadden nota bene zelfs Palestina uitgenodigd voor de Spelen. Dat ze niet kwamen, de Joodse sporters uit het Britse mandaatgebied, was natuurlijk geheel hun eigen keuze.

Nee, de oproep tot een boycot door de grote, luidruchtige Joodse gemeenschap in de Verenigde Staten was, met behulp van de hun welgezinde media, 'bijzonder kwaadaardig', vond Brundage. Het was nog kantje boord geweest, zeker nadat Hitler op

15 september 1935 in Neurenberg zijn rassenwetten had verkondigd. Vervolgens bezette de Duitse leider ook nog eens het Rijnland! Kon die man nou niet een jaartje wachten, tot na de Spelen? Het had er daarna nog even om gespannen toen in de Verenigde Staten bekend werd dat Joden in Duitsland niet langer lid konden zijn van een sportvereniging – en zich daardoor dus ook niet konden kwalificeren voor de Spelen.

Maar ook dat varkentje heeft hij gewassen. ‘De Olympische Spelen zijn van de atleten, niet van de politici. Maak van atleten geen martelaars van een zaak die de hunne niet is,’ verkondigde hij keer op keer. Met succes. Het Amerikaans Olympisch Comité stemde in het gebouw van de New York Athletic Club met acht- en vijftig tegen zesenvijftig stemmen tégen een boycot van ‘Berlijn’ – dezelfde sportclub trouwens waar Joodse Amerikanen géén lid konden worden, maar dit terzijde. Weliswaar boycotten een paar individuele Amerikaanse Joodse sporters, zoals Milton Green en Herman Neugass, de Spelen, maar daar heeft-ie geen boodschap aan. Oproepen van olympische kampioenen om niet te gaan, zoals de brief van schaatser Jack Shea, legde hij naast zich neer.

Want laten we wel zijn, hij is ook geen vriend van Joden. Bij zijn sportclub thuis in Chicago zijn ze, zoals dat hoort, net als zwarten ook niet welkom als lid. Natuurlijk, er zijn ook zat góede Joden, zoals die paar Joods-Amerikaanse sporters in ‘zijn’ team. Ze hebben geen problemen gemaakt tijdens de afgelopen weken. Het akkefietje rond de Joodse estafettelopers Glickman en Stoller, die ondanks een eerdere afspraak door de coach niet waren opgesteld tijdens de finale viermaal 100 meter, was binnenskamers gebleven. Owens maakte er geen probleem van en liep gewoon als laatste man de estafette. De boy is dus toch een beetje laf, ondanks zijn vier gouden medailles.

Het meest heeft hij de afgelopen weken nog last gehad van Eleanor Holm Jarrett, de gouden zwemster van de Spelen van Los Angeles, die zich tijdens de overtocht van de vs naar Hamburg op de ss Manhattan flink had misdragen. De blonde diva – dat moest hij toegeven: ze wás mooi – had zich op volle zee bij de eer-

steklaspassagiers gevoegd. Ze dronk te veel, gokte, flirtte met alle mannen, misdroeg zich, een Amerikaanse sporter onwaardig. Brundage kende geen medelijden. Het brutale mens werd uit het team gezet; de media hadden er uiteraard van gesmuld.

Holm was trouwens in Berlijn gewoon doorgedaan met feesten, had Brundage persoonlijk gezien. Ze liep feestjes af waar ze ook met Göring en Goebbels flirtte. ‘Göring was fun! En dat geldt ook voor die kleine met zijn klompvoet,’ had ze volgens journalisten gezegd. Nee, de zwemster met haar startverbod vermaakte zich duidelijk in Berlijn, te midden van de uniformen, de ‘Heil Hitlers’ en de vele flessen champagne.

Sportief gezien was haar schorsing geen goed besluit geweest, mijmert Brundage op zijn tribuneplaats in het hete Olympisch Stadion, want Holm was de gedoodverfde favoriet op ‘haar’ nummer, de 100 meter rugslag. Nu gingen op dat onderdeel twee Nederlandse zwemsters er met de mooiste medailles vandoor, Nida Senff en Rie Mastenbroek. Maar goed, je moet als sportbestuurder soms harde beslissingen nemen. Je moet laten zien wie de baas is.

Brundage schuift wat heen en weer op zijn zitplaats – houdt het nou nooit op met die klotepaardenwedstrijden? Hij kijkt schuin naar boven, naar Hitler, die met zijn verrekijker een Duitse ruiter volgt en enthousiaste gebaren maakt naar de groep pluimstrijkers om hem heen. Alleen Goebbels kijkt nors op zijn horloge, maar zo is diens gezichtsuitdrukking eigenlijk altijd. De oude IOC-president schuin achter hem, de Belgische graaf, knikkebolt. Het zijn dan ook twee zware weken geweest, met veel geklauter naar hoge tribuneplaatsen, en overal in de stad rijkelijk met alcohol besprenkelde recepties voor de hoge gasten.

De afsluitende ruiterwedstrijden kunnen hem gestolen worden, maar Brundage heeft genoten van deze elfde Olympische Spelen. Vanaf 1912, toen hij zelf nog als atleet actief was in Stockholm, heeft hij al de nodige Spelen meegemaakt, maar deze zijn ongetwijfeld de best georganiseerde. Dat was eerder dit jaar, bij de Winterspelen in Garmisch-Partenkirchen, ook al goed te zien. Brundage houdt niet zo van het vermaak op ijs en in de

sneeuw (zijn die skiërs niet gewoon professionals, ze zijn toch vaak skileraar?), de Duitsers maakten er een excellente show van. En wat is het mooi daar, in Beieren.

Nee, niets dan lof voor de Duitsers. Daar kunnen de Amerikanen nog veel van leren. Zeker gezien hun strijd tegen het communisme. En wat een goede organisatoren, deze Duitsers. Binnenskamers heeft Brundage al eens gezegd dat er eigenlijk een dictatuur voor nodig is om echt 'goede' Spelen te organiseren. Weinig binnenlandse tegenstand, media aan de ketting, geen gedoe over budgetten. Athene had in 1896 de primeur, maar hier in Berlijn worden feitelijk de eerste echt moderne Olympische Spelen gehouden. Vlekkeloos, strak georganiseerd, perfecte, militaire enscenering. Neem alleen al die fakkelloop met het olympisch vuur, hier helemaal vanaf het Griekse Olympia heen gebracht door estafettelopers. Briljant idee van Carl Diem, de organisator van 'Berlijn'. Hij had de man meteen gemogen toen hij hem voor het eerst ontmoette. Met anderen, zoals Karl Ritter von Halt, die hij nog kende als collega-meerkamper bij de Spelen van 1912 en die hem in 1934 zo gastvrij rondleidde, is hij goed bevriend geraakt.

Brundage wuift zichzelf nog wat koelte toe. Voor hem persoonlijk is het Berlijnse verblijf ook een heel goede periode geweest. Want je moet die weken in de gangen van de olympische accommodaties en luxehotels nu eenmaal goed benutten, ook voor de zakelijke contacten. Zijn goede vriend Von Halt heeft hem vorige week samen met *Reichssportführer* Hans von Tschammer und Osten tijdens een grandioos 'al fresco'-feest in de Berlijnse villa van Luftwaffe-baas Hermann Göring even terzijde genomen. Ze vertelden hem dat Duitsland binnen nu en twee jaar een nieuwe, grote ambassade in Washington, DC, wilde bouwen. Wellicht dat Brundage' bouwbedrijf uit Chicago...? Volgens Hans von Tschammer und Osten vond rijksarchitect Albert Speer het ook een goed idee.

De mannen hadden geglimlacht in het Beierse pretpark dat Göring in zijn tuin had laten inrichten. Maar ze moeten nog maar even wachten met de uitwerking; nu meteen na de Spelen

zou dat te veel rieken naar belangenverstrengeling. Maar tussen nu en twee jaar hoor je meer, Avery. *Prosit!*

Prosit, indeed. Een andere buit heeft Brundage al binnen. Het congres van het IOC koos hem eind juli tot lid van het Internationaal Olympisch Comité. Hij neemt de plaats in van het Amerikaanse lid dat fel voor een boycot van 'Berlijn' was. Die sukkel van een Ernest Jahncke kon natuurlijk niet langer lid zijn van het gezelschap en tegelijkertijd oproepen tot een boycot.

Brundage gniffelt. Hij is binnen bij de olympische familie. Laat de slotceremonie nu maar beginnen. En dan op naar de volgende Spelen, in Sapporo en Tokyo.

Even verderop, dicht op de sintelbaan, zit een jonge Duitser die, in tegenstelling tot Goebbels en Brundage, wél vol enthousiasme naar de paardenwedstrijden kijkt. Josef 'Necko' Neckermann is net vierentwintig geworden en is samen met zijn vrouw dezer dagen een vaste gast bij de olympische wedstrijden. Hij was eerder deze week euforisch toen Heinz Pollay op Kronos de dressuurwedstrijd won. Nu kijkt hij gespannen naar de Duitse springruiters, met in hun midden Heinz Brandt, die strijd om het goud leveren met de Nederlanders.*

Neckermann is, zoals veel jongemannen van gegoede Duitse komaf, zelf een goede ruiter. Hij heeft al vele prijzen gewonnen. Twee jaar geleden werd hij lid van de *Reiterstaffel* van de SA, Hitlers militia te paard. Maar hij had zijn vader ook beloofd het familiebedrijf over te nemen, en dat is eerder gebeurd dan verwacht, dus dat paardrijden is er de laatste tijd een beetje bij ingeschoten. Vader was eind jaren twintig plots overleden, en na

* Een sprongetje in de tijd vooruit: olympisch ruiter Heinz Brandt zou acht jaar later, op 20 juli 1944, als officier naast Hitler staan op het moment dat er een bom in de Wolfsschanze ontplofte, daar neergelegd door opstandige officieren. Brandt sterft, Hitler overleefde de aanslag, wellicht omdat Brandt naast hem de ergste klap opving.

een korte interne opleiding is Necko nu verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van de brandstoffenhandel in Würzburg. Het is een mooi bedrijf, na de afloop van de Eerste Wereldoorlog al flink uitgebreid door zijn vader, maar Josef heeft grotere ambities.

Een klein jaar geleden deed zich een buitenkansje voor. Voor een spotprijstje kon Josef in Würzburg een goedlopend warenhuis – een *Textilkaufhaus* – van de Jood Siegmund Ruschkewitz overnemen. De eigenaar was door de nazi's en de genazificeerde banken in de stad weggepest. Er restte Ruschkewitz uiteindelijk niets anders dan zijn kledingbedrijf ver onder de marktprijs te koop te zetten.

Zo'n kans liet Josef niet aan zich voorbijgaan. Voor een belachelijk laag bedrag kon hij het Kaufhaus overnemen. Ruschkewitz vertrok met zijn familie naar een goedkoop pension in Berlijn. Hij wilde naar Palestina emigreren, hoorde Josef.

Nieuwe aankopen liggen trouwens in het verschiet. Josef heeft zijn oog al laten vallen op een paar andere goedlopende Joodse bedrijven in Neurenberg en Berlijn. Nee, de *Arisierung* en *Entjudung* bieden talloze zakelijke mogelijkheden. En vervolgens Würzburg verlaten, want hier in Berlijn liggen de echt grote kansen.

Necko kijkt naar Adolf Hitler, hoog in zijn ereloge, en denkt: het leven is goed in dit Duitsland. Ik word binnenkort ook lid van de NSDAP. Dat kan geen kwaad. Daarna gaat zijn blik weer vol bewondering naar de Duitse ruiters in het stadion, op weg naar het onvermijdelijke goud, in hun prachtige Wehrmacht-uniformen. De Nederlandse ruiters – ook militairen, maar wat een waardeloze uniformen hebben die lui, denkt Neckermann – moeten genoeg nemen met zilver.

Hij trekt zijn vrouw naar zich toe en fluistert in haar oor: 'Hoe mooi zou het zijn als ik zelf op die Olympische Spelen zou mogen uitkomen?' Annemarie, die hij liefkozend Annemi noemt, zegt: 'Peterle, deine Zeit wird noch kommen.'

De Spelen zitten er eindelijk op. De zon is achter de marathonpoort verdwenen. Het strak georganiseerde afscheidsfeest kan beginnen. Er stralen zoeklichten in de hemel – *Flakscheinwerfer* –, die net buiten het stadion geplaatst zijn, een ideeetje van architect Albert Speer. De oude Belgische graaf roept de jeugd op om over vier jaar naar Tokyo te komen: ‘Ich rufe die Jugend der Welt nach Tokio.’ Het *Fahnenabschied*, het afscheid van de vlag. De Berliner Philharmoniker speelt het ‘Opferlied’ van Beethoven. Vervolgens dooft het olympisch vuur sputterend. Wat een spektakel, maar nu is het dan echt voorbij, dit glorieuze feest.

Het publiek, meer dan honderdduizend man groot, weigert nog te vertrekken. Ze hebben moeite afscheid te nemen van deze grootse Olympische Spelen. Na enige aarzeling golft het ‘Sieg Heil, Unser Führer Adolf Hitler! Sieg Heil!’ minutenlang van de tribunes. De Führer ondergaat het eerbetoon met een glunderend gezicht. Hij is écht op het toppunt van zijn macht, denkt Goebbels, en daar heb ik mijn steentje aan bijgedragen. En dan te bedenken dat Hitler – net als hij géén sportliefhebber – een paar jaar terug niets zag in die Olympische Spelen. Hij vond het hele gebeuren maar een uitvinding van ‘vrijmetselaars’ en ‘de Joden’, een podium waar de ware nationaalsocialistische sporter niks te zoeken had. Goebbels had hem in 1933 echt moeten overtuigen van de enorme propagandistische waarde die zo’n groot sportfeest biedt.

Maar toen hij eenmaal ‘om’ was had hij de leiding over het project vol enthousiasme op zich genomen. Hitler veegde de plannen voor het oorspronkelijke stadion van tafel en beval een veel groter stadion te laten bouwen. Het was groots denken: tegenover het nieuwe stadion kwam een grote paradeplaats, voor in totaal een half miljoen mensen, het ‘Meiveld’.

Samen rijden ze even later langs dat grote terrein terug naar het centrum van de hoofdstad, langs rijen juichende mensen, over de brede weg die tijdens de Spelen de naam ‘Via Triumphalis’ mag dragen. Eenmaal terug in de stad hebben zich in de Wilhelmstrasse bij de Rijkskanselarij grote groepen Berlijners verzameld: ‘Lieber Führer, sei so nett, zeige Dich am Fensterbrett.’

Adolf Hitler – hij is de echte winnaar van deze olympiade, denkt Goebbels – laat zich natuurlijk nog even aan het venster zien. Deze avond kan niet meer stuk. Zijn grote voorlichter – inmiddels doodmoe, waar haalt de Führer toch de energie vandaan? – ziet het tevreden aan.

Binnen zegt Hitler dat hij binnenkort Albert Speer gaat ontbieden. Hij droomt al langer van een nieuwe hoofdstad van het Duitse Rijk, op de grondvesten van Berlijn. Strak neergelegd als een antieke Romeinse stad, met daar ook volop ruimte voor een nog groter sportstadion, imposanter dan het huidige Olympisch Stadion van Werner Julius March. Past het niet in Berlijn, dan bouwen we het in Neurenberg. Vierhonderdduizend plaatsen, een half miljoen, we moeten groot denken, *mein lieber Goebbels*.

Adolf Hitler ziet het al helemaal voor zich. De volgende Spelen gaan in 1940 nog naar Tokyo, maar daarna zullen ze duizend jaar lang in Duitsland worden gehouden.